

دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه فقه و حقوق اسلامی

پایان نامه

جهت اخذ کارشناسی ارشد فقه و حقوق اسلامی

عنوان:

«بررسی حقوق کودک متولد از تلقیح مصنوعی»

اساتید راهنما:

دکتر سید مهدی صالحی و دکتر محمدرضا نیکخواه

تنظیم و نگارش:

نازیلا همتی

شهریور ۱۳۹۳

حق چاپ برای دانشگاه ارومیه محفوظ است.

من به سرچشمه خورشید نه خودم بردم راه

ذره‌ای بودم و عشق تو مرا بالا برد

حمد و سپاس خدای را که حمایت همه‌چیز به دست اوست، پروردگاری که تنها او می‌تواند نور علم را در قلب‌ها برافروزد. آن‌که به قلم «قداست» و به انسان «کرامت» بخشید و انسان را به زیور علم بیاراست و از سر لطف و رحمت بیکرانیش، به این بنده‌ی حقیر توجهی کرد و در پناه خویش قرارداد و گام‌هایم را در این راه استوار نمود.

تقدیم به:

مادر مهربانم الهه‌ی خوبی‌ها

پدر بزرگووارم الهام‌بخش لحظه‌ها

بر خود لازم می‌دانم از پدر و مادر عزیزم تشکر کنم، آنان که ناتوان شدند تا من به توانایی برسم، موهایشان سپید شد تا من در اجتماع روسپید باشم، عاشقانه سوختند تا روشنگر راهم و گرمابخش وجودم باشند، عزیزانی که به من الفبای زندگی آموختند و دعای خیرشان همیشه بدرقه‌ی راهم بوده است.

سپاسگذاری:

به مصداق «مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمَخْلُوقَ لَمْ يَشْكُرِ الْخَالِقَ»

شایسته است از اساتید فرهیخته و فرزانه آقایان؛ دکتر سید مهدی صالحی و دکتر محمدرضا نیکخواه که با کرامتی چون خورشید، سرزمین دل را روشنی بخشیدند و گلشن سرای علم و دانش را با راهنمایی‌های کارساز و سازنده بارور ساختند، تقدیر و تشکر نمایم.

الهی، به من کمک کن تا بتوانم ادای دین کنم و به خواسته‌ی آنان جامه‌ی عمل بپوشانم.

علائم اختصاری

ج	جلد
چ	چاپ
ر.ک	رجوع کنید
ق.م	قانون مدنی
م	میلادی
ه.ش	هجری شمسی
ه.ق	هجری قمری
A.I.D	تلقیح مصنوعی با اسپرم بیگانه
A.I.H	تلقیح مصنوعی با اسپرم شوهر
A.R.T	تکنیک‌های کمکی تولیدمثل
I.U.I	باروری مصنوعی در داخل رحم
I.V.F	باروری مصنوعی در لوله‌آزمایش

چکیده

تلقیح مصنوعی در اصطلاح عبارت است از بارور کردن جنس مؤنث از راه وارد کردن اسپرماتوزوئید در رحم ماده با وسایل مصنوعی بدون اینکه عمل مقاربت صورت گیرد. در درمان ناباروری زوجین، آگاهی از مسائل فقهی، حقوقی، روانی، اجتماعی و اخلاقی ضروری می‌باشد در غیر این صورت ممکن است آسیب‌های اجتماعی جبران‌ناپذیر بعدی برای طرفین و فرزند وارد شود، به همین دلیل نظریات فقها راجع به جواز و حرمت انواع تلقیح مصنوعی حائز اهمیت می‌باشد و بررسی اصل ظاهر و اباحه ضروری است زیرا دلیلی در شریعت اسلام بر حصر تولیدمثل انسان از راه طبیعی وجود ندارد. بنابر بررسی‌های انجام شده در این زمینه تلقیح مصنوعی زن با اسپرم شوهر از نظر حقوق کنونی ایران عمل صحیحی است که دارای آثار حقوقی همانند فرزند ناشی از مواجهه جنسی مشروع می‌باشد و از نقطه نظر فقهی تقریباً بلاشکال است ولی در مورد تلقیح مصنوعی زن با اسپرم بیگانه اختلاف نظر وجود دارد اما دلیل قطعی مبنی بر حرمت و عدم جواز عمل تلقیح مصنوعی زن تاکنون ارائه نشده است و طفل متولدشده در اثر بهره‌گیری از این روش قابلیت انتساب به اشخاصی به‌عنوان پدر و مادر را دارد.

در حال حاضر تنها قانون مصوب در مورد حقوق کودک متولد از تلقیح مصنوعی، قانون نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور است ولی در این قانون هم نسب و هویت فرزند حاصل از اهدای جنین و آثار نسب مثل حرمت نکاح، توارث، ولایت و امثال آن‌ها را مسکوت و در هاله‌ای از ابهام گذاشته است و رابطه‌ی بین زوجین دریافت‌کننده جنین و طفل حاصل را از نظر نگهداری، تربیت، نفقه و احترام همانند رابطه والدین و فرزندان تلقی نموده است. لذا ضرورت دارد با عنایت به آیات، روایات، اصول و قواعد فقهی و دکترین حقوقی، وضعیت حقوقی کودکان متولد از حالت مادر اجاره‌ای و حالت اهداء اسپرم و تخمک و جنین را مشخص کنیم تا بدین‌وسیله مشکلات حقوقی ناشی از تلقیح مصنوعی را حل کرده و همچنین به تحکیم بنیان خانواده پرداخته و از تبدیل شدن تلقیح مصنوعی به تجارت جلوگیری نماییم.

واژگان کلیدی:

تلقیح مصنوعی، انتقال جنین، حقوق کودک، جواز، حرمت

فهرست مطالب

مقدمه
فصل اول: ۱
تبيين مفهوم و اقسام مختلف تلقیح مصنوعی، شرایط و احکام آن‌ها ۱
۱-۱: مبحث اول: تعريف تلقیح مصنوعی، تاريخچه و روش‌های آن ۲
۱-۱-۱: گفتار اول: تعريف لغوی ۲
۱-۱-۲: گفتار دوم: تعريف اصطلاحی ۳
۱-۱-۳: گفتار سوم: تاريخچه تلقیح مصنوعی ۴
۱-۱-۴: گفتار چهارم: روش‌های درمان ناباروری ۶
۱-۱-۵: گفتار پنجم: تعاريف و اصطلاحات ۸
۲-۱: مبحث دوم: شرایط تلقیح و عملیات مقدماتی آن ۱۰
۱-۲-۱: گفتار اول: بررسی حقوقی قراردادهای مربوط به تلقیح مصنوعی ۱۰
۱-۲-۲-۱: بررسی وضعیت حقوقی قرارداد مادر جانشین ۱۰
۱-۲-۲-۲: بررسی وضعیت حقوقی قرارداد اهداء تخمک/جنین ۱۳
۲-۲-۱: گفتار دوم: حکم عملیات مقدماتی آن ۲۰
۲-۲-۳: گفتار سوم: تحلیل حقوقی بانک اسپرم ۲۱
۲-۲-۴: گفتار چهارم: شرایط و ضوابط انجام عمل لقاح ۲۵
۳-۱: مبحث سوم: اقسام تلقیح مصنوعی و احکام آن ۲۷
۱-۳-۱: گفتار اول: تلقیح مصنوعی با اسپرم شوهر ۲۷
۱-۳-۱-۱: بررسی وضع حقوقی عمل تلقیح مصنوعی با اسپرم شوهر ۲۷
۱-۳-۱-۲: جواز تلقیح مصنوعی با اسپرم شوهر ۲۸
۱-۳-۱-۳: حرمت تلقیح مصنوعی با اسپرم شوهر ۲۸
۱-۳-۱-۴: نظرات فقهای عظام و حقوقدانان در مورد تلقیح با نطفه شوهر ۳۱
۲-۳-۱: گفتار دوم: تلقیح مصنوعی با اسپرم بیگانه: ۳۲
۱-۲-۳-۱: بررسی شرایط اهدای گامت، جنین و رحم استیجاری ۳۲
۲-۲-۳-۱: بررسی وضع حقوقی عمل تلقیح مصنوعی با اسپرم بیگانه ۳۷
۳-۲-۳-۱: بررسی جواز لقاح مصنوعی با اسپرم بیگانه ۳۷
۴-۲-۳-۱: بررسی حرمت لقاح مصنوعی با اسپرم بیگانه ۳۸
۵-۲-۳-۱: نظرات فقها و حقوق‌دانان در مورد تلقیح با نطفه بیگانه ۴۲
فصل دوم: ۴۶
آثار حقوقی تلقیح مصنوعی ۴۶
۱-۲: مبحث اول: بررسی مفهوم نسب و منشأ انتساب فرزند ۴۷
۱-۱-۲: گفتار اول: بررسی مفهوم نسب ۴۷
۲-۱-۲: گفتار دوم: منشأ انتساب فرزند به پدر ۴۸
۳-۱-۲: گفتار سوم: منشأ انتساب فرزند به مادر ۴۹

- ۴-۱-۲: گفتار چهارم: بررسی تطبیقی نسب اطفال نامشروع و طفل ناشی از تلقیح مصنوعی..... ۵۲
- ۱-۴-۱-۲: رابطه مشروع..... ۵۲
- ۲-۴-۱-۲: رابطه غیر مشروع..... ۵۲
- ۳-۴-۱-۲: رابطه‌ای که مورد اختلاف است که آیا مشروع است یا غیر مشروع؟..... ۶۱
- ۲-۲: مبحث دوم: آثار حقوقی تلقیح مصنوعی با اسپرم شوهر..... ۶۲
- ۱-۲-۲: گفتار اول: آثار غیرمالی نسب ناشی از تلقیح مصنوعی با اسپرم شوهر..... ۶۲
- ۱-۱-۲-۲: حرمت نکاح..... ۶۳
- ۲-۱-۲-۲: حضانت..... ۶۳
- ۳-۱-۲-۲: تربیت..... ۶۴
- ۴-۱-۲-۲: ولایت..... ۶۷
- ۵-۱-۲-۲: تابعیت..... ۶۹
- ۲-۲-۲: گفتار دوم: آثار مالی نسب ناشی از تلقیح مصنوعی با اسپرم شوهر..... ۷۰
- ۱-۲-۲-۲: نفقه..... ۷۰
- ۲-۲-۲-۲: توارث..... ۷۱
- ۳-۲-۲-۲: وصیت..... ۷۴
- ۴-۲-۲-۲: سایر روابط مالی..... ۷۴
- ۳-۲: مبحث سوم: آثار حقوقی تلقیح مصنوعی با دخالت عامل بیگانه..... ۷۴
- ۱-۳-۲: گفتار اول: آثار غیرمالی نسب ناشی از تلقیح مصنوعی با دخالت عامل بیگانه..... ۷۴
- ۱-۱-۳-۲: حرمت نکاح..... ۷۵
- ۱-۱-۱-۳-۲: مادر اجاره‌ای..... ۷۵
- ۲-۱-۱-۳-۲: حالت اهداء جنین..... ۷۷
- ۳-۱-۱-۳-۲: حالت اهداء تخمک..... ۷۹
- ۴-۱-۱-۳-۲: حالت اهداء اسپرم..... ۸۰
- ۲-۱-۳-۲: حضانت..... ۸۳
- ۱-۲-۱-۳-۲: مادر اجاره‌ای..... ۸۳
- ۲-۲-۱-۳-۲: حالت اهداء جنین..... ۸۷
- ۳-۲-۱-۳-۲: حالت اهداء تخمک..... ۹۲
- ۴-۲-۱-۳-۲: اهداء اسپرم..... ۹۲
- ۳-۱-۳-۲: تربیت..... ۹۳
- ۱-۳-۱-۳-۲: مادر اجاره‌ای..... ۹۳
- ۲-۳-۱-۳-۲: اهداء جنین..... ۹۳
- ۴-۳-۱-۳-۲: حالت اهداء تخمک..... ۹۵
- ۴-۳-۱-۳-۲: اهداء اسپرم..... ۹۵
- ۴-۱-۳-۲: ولایت..... ۹۶
- ۱-۴-۱-۳-۲: مادر اجاره‌ای..... ۹۶
- ۲-۴-۱-۳-۲: حالت اهداء جنین..... ۹۷

۹۷ حالت اهداء تخمک ۳-۴-۱-۳-۲
۹۷ حالت اهداء اسپرم ۴-۴-۱-۳-۲
۹۸ تابعیت ۵-۱-۳-۲
۹۸ مادر اجاره‌ای ۱-۳-۱-۳-۲
۹۹ حالت اهداء جنین ۲-۳-۱-۳-۲
۱۰۲ حالت اهداء تخمک ۳-۳-۱-۳-۲
۱۰۲ اهداء اسپرم ۴-۳-۱-۳-۲
۱۰۳ ۲-۳-۲: گفتار دوم: آثار مالی نسب ناشی از تلقیح مصنوعی با دخالت عامل بیگانه
۱۰۳ ۱-۲-۳-۲: نفقه
۱۰۳ ۱-۱-۲-۳-۲: حالت مادر اجاره‌ای
۱۰۵ ۲-۱-۲-۳-۲: حالت اهداء جنین
۱۰۷ ۳-۱-۲-۳-۲: حالت اهداء تخمک
۱۰۸ ۴-۱-۲-۳-۲: حالت اهداء اسپرم
۱۰۹ ۲-۲-۳-۲: توارث
۱۰۹ ۱-۲-۲-۳-۲: حالت مادر اجاره‌ای
۱۱۱ ۲-۲-۲-۳-۲: حالت اهداء جنین
۱۱۶ ۳-۲-۲-۳-۲: حالت اهداء تخمک
۱۱۶ ۴-۲-۲-۳-۲: حالت اهداء اسپرم
۱۱۷ ۳-۲-۳-۲: وصیت
۱۱۷ ۱-۳-۲-۳-۲: حالت مادر اجاره‌ای
۱۱۸ ۲-۳-۲-۳-۲: حالت اهداء جنین
۱۱۹ ۳-۳-۲-۳-۲: حالت اهداء تخمک
۱۱۹ ۴-۳-۲-۳-۲: حالت اهداء اسپرم
۱۱۹ ۴-۲-۳-۲: سایر روابط مالی
۱۲۲ نتیجه‌گیری
۱۲۵ پیشنهادات
۱۲۶ منابع و مأخذ

۱. تبیین موضوع:

یکی از فواید نکاح که در شریعت اسلام بدان تأکید شده، تولیدمثل است. متأسفانه در بین گروهی از زوجین به عللی ناباروری شیوع دارد، مردانی یافت می‌شوند که فاقد اسپرم و یا زنانی وجود دارند که فاقد تخمک یا فاقد رحم سالم برای باروری هستند. این وضع از دیرزمان وجود داشته و انسان برای یافتن راه‌حل این مشکل، به دعا و درخواست از خداوند و استفاده از وسایل و روش‌های گوناگون متوسل شده است. اکنون پیشرفت جوامع و توسعه ارتباطات جمعی، موجب ظهور موضوعات جدیدی شده است که به‌ناچار از جهت نظم اجتماعی در حوزه‌ی حقوق جای می‌گیرند و علم حقوق مکلف به تبیین آن‌ها و ارائه راه‌حل برای مسائل و مشکلات آن می‌باشد، یکی از موضوعاتی که در دهه‌های اخیر در علم پزشکی ظهور یافت و بحث‌های مختلف اجتماعی، حقوقی و اخلاقی را به دنبال آورد موضوع تلقیح مصنوعی است.

«تلقیح مصنوعی» یکی از مسائل نو پیداست که پیشرفت دانش پزشکی آن را به عرصه فقه و حقوق کشانده و از آنجاکه قوانین و مقررات حقوقی ما ریشه در احکام مذهبی دارد، هیچ حقوقدان و اندیشمندی در دانش حقوق، نمی‌تواند بدون بهره‌مندی از این منبع عظیم، در جهت قانونی کردن چنین مسائلی جدیدی گام بردارد، بلکه نخست باید فقیهان جواز شرعی آن را تأیید و حکم وضعی آن را روشن کنند، سپس به‌صورت ماده یا مواد قانونی درآید. بر اساس فروع مختلف تلقیح مصنوعی در مواردی زن دیگری به غیر از زن نابارور عهده‌دار حمل جنین حاصل از امتزاج سلول ماده با اسپرم مرد می‌گردد و در بعضی موارد نیز برای باردار نمودن زن نابارور از تخمک یا اسپرم یا جنین اهداء شده که متعلق به شخص یا اشخاص ثالث می‌باشند، بهره‌گیری می‌شود. این فروع که چندی است در عالم پزشکی به واقعیت پیوسته، مسائل حقوقی خاصی را در جوامع انسانی از جمله جامعه کنونی ایران برانگیخته است و مخصوصاً در مورد طفل حاصل از آن، موضوعات پیچیده حقوقی خودنمایی نموده است. روشن نمودن وضعیت حقوقی این‌گونه اطفال از نظر تحلیلی و عملی دارای اهمیت فراوان می‌باشد.

رساله حاضر به بررسی حقوق کودک متولد از تلقیح مصنوعی می‌پردازد؛

نگارنده در این رساله، حرمت یا جواز موضوع فرزند دار شدن با اقسام روش‌های تلقیح مصنوعی را با عنایت به آیات، روایات، اصول و قواعد فقهی موردبحث و بررسی قرار می‌دهد، سپس به بررسی مفهوم نسب و تطبیق آثار انتساب مترتب بر اطفال نامشروع و طفل ناشی از تلقیح مصنوعی می‌پردازد و در مبحث آخر هم به بررسی آثار حقوقی تلقیح مصنوعی با اسپرم شوهر و تلقیح مصنوعی با دخالت عامل بیگانه (رحم اجاره‌ای، اهداء جنین و اهداء تخمک و اهداء اسپرم) اعم از حرمت نکاح، حضانت، تربیت، ولایت، تابعیت، نفقه، توارث و وصیت می‌پردازد.

۲. سابقه و ضرورت تحقیق:

با عنایت به توانایی پزشکان ایرانی به انجام عمل تلقیح مصنوعی وقوع بیش از ۱۵ درصد طلاق‌ها به دلیل مشکلات ناباروری و نازایی و اینکه ابهام در تکالیف حقوقی طرفین و چگونگی تمتع نوزاد به دنیا آمده از حقوق مدنی مانع بزرگی در راه استفاده از این دستاورد جدید پزشکی به شمار می‌آید، ضرورت انجام تحقیق به‌خوبی احساس می‌شود. در این رابطه در ایالات‌متحده آمریکا، انگلستان، فرانسه، کانادا، استرالیا و چند کشور دیگر که برخوردار از دانش پیشرفته پزشکی می‌باشند تحقیقات حقوقی دامنه‌داری صورت گرفته که بعضاً منجر به تصویب قوانینی در این خصوص شده است. در کشور ما نیز در این رابطه تحقیقاتی صورت گرفته است از جمله مقالات دکتر شهیدی، دکتر صفایی، دکتر ناصر کاتوزیان، دکتر حسین مهر پور، آیت‌الله محمد مؤمن، دکتر سید علی علوی قزوینی و چند محقق دیگر که در مورد تلقیح مصنوعی به رشته تحریر درآمده است و همچنین کتاب‌هایی در این زمینه تدوین شده است از جمله باروری‌های پزشکی از دیدگاه فقه و حقوق از محمدرضا رضایا معلم و لقاح مصنوعی و نسب ناشی از لقاح مصنوعی در حقوق ایران و اسلام از دکتر محمد هاشم صمدی اهری، بررسی حقوقی روش‌های نوین باروری مصنوعی از عباس نایب‌زاده، حقوق مدنی جلد ۵ از دکتر سید حسن امامی که به‌صورت کلی به این موضوع پرداخته‌اند و از بعد حقوق کودک بررسی نشده است.

۳. پرسش‌های تحقیق:

سؤالاتی که در مورد رساله مطرح می‌شود این است که:

۱- آیا تولید نسل در اسلام منوط به وجود رابطه زوجیت است؟

۲- آیا تلقیح مصنوعی فی‌نفسه جایز است؟

۳- آیا فقه امامیه می‌تواند به تمام مسائل و مشکلات پاسخ‌گو باشد؟

۴- آیا فرزند به دنیا آمده به شیوه تلقیح مصنوعی مشروع و قانونی است؟

۵- آیا حقوق مالی و غیرمالی کودک متولد از تلقیح مصنوعی با فرزند طبیعی برابر است؟

سؤالاتی که در اینجا مطرح شده است چارچوب این رساله را تشکیل می‌دهند و در این تحقیق سعی می‌شود تا آنجا که ممکن است به این سؤالات جواب داده شود.

۴. فرضیات تحقیق:

۱- تولید نسل در اسلام منوط به وجود رابطه زوجیت است.

۲- تلقیح مصنوعی فی‌نفسه جایز است.

۳- فقه امامیه می‌تواند به تمام مسائل و مشکلات پاسخ‌گو باشد.

۴- فرزند به دنیا آمده به شیوه تلقیح مصنوعی مشروع و قانونی است.

۵- حقوق مالی و غیرمالی کودک متولد از تلقیح مصنوعی با فرزند طبیعی برابر است.

۵. اهداف تحقیق:

۱- تبیین حقوق مالی و غیرمالی کودک متولد از تلقیح مصنوعی.

۲- ارائه راه‌حل حقوقی برای مسائل خانوادگی ناشی از تلقیح مصنوعی.

۳- تبیین توانایی فقه در حل مسائل مستحدثه.

۴- تحکیم بنیان خانواده و جلوگیری از تجاری شدن تلقیح مصنوعی.

۶. روش تحقیق:

در جمع‌آوری مطالب و منابع از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است. همچنین در بخش فقهی به جهت سهولت دسترسی به منابع از نرم‌افزار المعجم و جامع فقه اهل‌البیت استفاده شده است و همچنین در بخش پزشکی از پزشکان متخصص مصاحبه به‌عمل آمده است.

۷. ساختار تحقیق:

با توجه به موضوع پژوهش حاضر، ابتدا بر آن شدیم تا تعریفی صحیح از تلقیح مصنوعی ارائه دهیم تا مخاطب ضمن آشنایی با تعریف تلقیح مصنوعی آماده ورود به مطالب بعدی گردد. سپس به بررسی اقسام و احکام تلقیح مصنوعی پرداختیم و در فصل آخر هم به تحلیل آثار حقوقی ناشی از تلقیح مصنوعی پرداختیم.

فصل اول:

تبیین مفهوم و اقسام مختلف تلقیح

مصنوعی، شرایط و احکام آن‌ها

طرح بحث

پدیده تلقیح مصنوعی به‌عنوان یک روش تولیدمثل در میان فقها و حقوقدانان پذیرفته‌شده است؛ بنابراین در این فصل ابتدا در مبحث اول سعی خواهد شد تعریف کامل و جامعی از تلقیح مصنوعی ارائه شود، سپس در مبحث بعدی به بررسی وضعیت حقوقی قراردادهای مربوط به تلقیح مصنوعی و حکم عملیات مقدماتی آن و تحلیل حقوقی بانک اسپرم و شرایط و ضوابط انجام عمل لقاح پرداخته خواهد شد و در مبحث آخر نیز به بررسی اقسام تلقیح مصنوعی و احکام آن و ادله قائلین به جواز یا حرمت انواع تلقیح مصنوعی با عنایت به آیات، روایات، اصول و قواعد فقهی و دکترین حقوقی پرداخته خواهد شد.

۱-۱: مبحث اول: تعریف تلقیح مصنوعی، تاریخچه و روش‌های آن

۱-۱-۱: گفتار اول: تعریف لغوی

در لغت تلقیح از باب تفعیل و ثلاثی مجرد آن لَقَح است و لَقَح به معنای آبستن کردن و لَقَح به معنای آبستن شدن جنس مؤنث می‌باشد (صمدی اهری، ۱۳۸۲: ۱۳)، در فرهنگ لغت عمید تلقیح به معانی زیر آمده است:

۱. داخل کردن ویروس یا میکروب ضعیف شده یک مرض واگیردار به بدن از طریق خراش دادن پوست برای تولید بیماری خفیف به‌منظور ایجاد ایمنی در برابر همان مرض، مانند داخل کردن مایه آبله به بدن برای جلوگیری از مبتلا شدن به آن؛ مایه کوبی
۲. مایه درخت خرما را به درخت خرما ماده داخل کردن برای بارور شدن آن (عمید، ج ۱، ۱۳۹۰: ۵۲۶).

در لغت عرب داریم: شتر باردار شد، اسم فاعل آن (لاقح) به معنای حامل است (طریحی، ۱۴۰۸ ه.ق: ۴۰۸) در قرآن کریم هم داریم «ما بادها را برای بارور ساختن (ابرها و گیاهان) فرستادیم»^۱ لقاح که در بعضی از کتاب‌های لغت به کسر و در بعضی به فتح و کسر آمده، آب مذکر شتر و اسب و غیر آن‌هاست. (جوهری، ۱۹۹۰ م: ۴۰۱)

^۱ و ارسلنا الريح لواقع، حجر آبه ۲۲.

ابن فارس، اصل معنای آن را در مورد حیوان‌ها صادق می‌داند و فرموده: مذکری، مؤنث را حامله کند. (انیس، ۱۳۶۷ ش: ۸۳۴)

آنگاه بر آن چیزهایی که به آن مشابهت دارد، قیاس شده است، مثل چهارپایان را مذکرها بارور می‌کنند، درختان را بادها و بادها، ابرها را بارور می‌کنند و خودشان نیز در اصل بارورند. (ابن فارس، ۱۴۰۴ ه.ق: ۲۶۱) ابرها را قرآن به مادران و پدرانی تشبیه کرده است که به کمک بادها آمیزش می‌کنند و باردار می‌شوند و فرزندان خود را که دانه‌های باران است به زمین می‌نهند. (مکارم شیرازی، ۱۳۵۴ ه. ش: ۶۱) کاربرد «لقح» نه تنها در مورد ابر، گیاه و حیوان به کاررفته بلکه در مورد زنان نیز استعمال شده است.

شیخ صدوق در معانی الاخبار از قاسم بن سلام نقل می‌کند که پیامبر از بیع «ملاقیح» نهی فرمود، آنگاه می‌گوید که ملاقیح چیزی در شکم حیوان و همان جنین است. (علامه حلی، ۱۳۴۹ ه.ق: ۴۶۸) در کتاب‌های فقهی نیز «ملاقیح» را به همین معنا گرفته‌اند، چون سبک و سیره‌ی اعراب بود که جنین را در شکم حیوان می‌فروختند.

بنا بر آنچه گفته شد و آن‌گونه که از متون لغت استفاده می‌شود، تلقیح در انسان به‌مثابه، همان حقیقتی است که در حیوانات و گیاهان به کار می‌رود.

۱-۱-۲: گفتار دوم: تعریف اصطلاحی

و در اصطلاح لغوی در فرهنگ لغت عمید «تلقیح مصنوعی عبارت است از داخل کردن منی در مهبل به‌وسیله ای غیر از مقاربت، برای باردار کردن» (عمید، پیشین) مصنوعی در لغت‌نامه دهخدا به معنی ساختگی، آفریده دست و فکر بشر در مقابل طبیعی و خلقی آمده است (دهخدا، ۱۳۷۷: ۵۸۶).

بنابراین تلقیح مصنوعی عبارت از داخل کردن منی مرد به‌وسیله آلات پزشکی و یا هر وسیله دیگر غیر از مقاربت در رحم زن است.

تلقیح مصنوعی در اصطلاح حقوقی چندان از معنای لغوی آن دور نگردیده است.

و در اصطلاح حقوقی تلقیح مصنوعی عبارت است از بارور کردن جنس مؤنث اعم از حیوان یا انسان از راه وارد کردن اسپرماتوزوئید در رحم حیوان یا انسان ماده است با وسایل مصنوعی بدون اینکه عمل مقاربت صورت گیرد (صمدی اهری، ۱۳۸۲: ۱۳).

و در اصطلاح پزشکی نیز پزشکان برای بیان توانایی یک زوج برای تولیدمثل با کمک ابزار پزشکی، شیوه‌ها و راه‌های گوناگونی پیش‌بینی کرده و بر اساس آن، به تعریف تلقیح مصنوعی پرداخته‌اند.

در دیدگاه پزشکی در زمینه تلقیح مصنوعی از نازایی و عقیم بودن زن صحبت می‌شود. نازایی و ناباروری به حالت «عدم توانایی در حاملگی» گفته می‌شود، یعنی بعد از گذشت یک سال از باهم بودن زوجین و داشتن تعداد کافی نزدیکی فعال و بدون استفاده از وسایل پیشگیری از بارداری، حاملگی رخ ندهد (رضازاده - حسینی، ۱۳۷۳: ۶). بر اساس آخرین آمار سازمان جهانی بهداشت (W.H.O)، حدود شصت، هشتاد میلیون زوج نازا در سراسر دنیا و حدود بیش از یک و نیم میلیون نفر در ایران وجود دارد (سهراب وند، چاپ‌نشده،

(۷)

فقها نیز همین معنای پزشکی - حقوقی را در تعریف اصطلاحی تلقیح ذکر کرده‌اند:

امام خمینی می‌فرماید: «تلقیح، داخل کردن نطفه مرد به رحم زن، با وسایل دیگری غیر از مقاربت می‌باشد.» (خمینی، ۱۳۸۰ ه.ش: ۶۲۱)

آیات عظام تبریزی، فاضل لنکرانی، بروجردی، بعضی از فقهای اهل سنت، آیات عظام سیستانی، یزدی، سید محمد موسوی بجنوردی و ... تلقیح را جایگزین کردن نطفه مرد به رحم زن، با وسایل پزشکی می‌دانند.

۱-۱-۳: گفتار سوم: تاریخچه تلقیح مصنوعی

تلقیح مصنوعی به شکل علمی پدیده‌ای نسبتاً جدید و زاییده دانش امروزی بشر است. این پدیده موانع بارداری را مرتفع کرده، در تولید نسل کمک شایسته‌ای به انسان عرضه می‌دارد. دانش پزشکی از مدتی قبل این توان را پیدا کرد که به‌وسیله تلقیح مصنوعی بسیاری از نواقص و عیوب زن و مرد را در تولید نسل جبران کند. این عمل (تلقیح مصنوعی) بدواً به‌منظور اصلاح نژاد و تکثیر نسل حیوانات اهلی به کار گرفته شده بود. اولین آزمایش را یکی از دانشمندان آلمانی به نام «لدویگ جاکوبی» در سال ۱۷۶۵ میلادی روی ماهی‌ها انجام داد (صفایی-امامی، ج ۲، ۱۳۷۴: ۹۹) و سپس در ایتالیا و بعداً در روسیه تلقیح مصنوعی روی حیوانات انجام گرفت و کم‌کم به انسان نیز تعمیم یافت. دانشمندان در سال ۱۷۹۹ در انگلستان، در سال ۱۸۶۶ میلادی در ایالات‌متحده آمریکا در سال ۱۸۶۸ در فرانسه و در بیمارستان زنان «نیویورک سیتی» آزمایش‌های خود را انجام دادند. ده سال بعد یکی از دانشمندان فرانسوی گزارش داد از بین ۷۲ زنی که تلقیح مصنوعی روی آن‌ها انجام گرفته، ۴۱ مورد پاسخ مثبت یافته و بارور گردیده‌اند. (امامی، ۱۳۴۹: ۳۵۷) از آن سال‌ها به بعد این موضوع توجه علما و دانشمندان را به خود جلب کرد.

در سال ۱۹۱۴ میلادی یکی از اطباء انگلیسی مقیم مصر موسوم به دکتر جامیسون شنیده بود که در میان بدویان طریقه‌ای برای معالجه زنان عقیم وجود دارد که گاه منجر به آبستن شدن زن‌ها می‌شود و گاهی این‌گونه زنان می‌میرند. این اتفاق پزشک انگلیسی را به فکر فروبرد و در اثر بررسی‌های فراوان دریافت که زنان بدوی به قطعه‌ای از پشم حیوانات نظیر گوسفند افسون می‌خوانند و آن را به زن نازا می‌دهند تا به رحم خود بمالد و معتقد بودند که زن با این روش یا حامله می‌شود و یا می‌میرد.

این مطلب باعث شد که پزشک انگلیسی تحقیقات دقیق‌تری انجام دهد و سرانجام دریافت که زنان بدوی پشم را به نطفه مردان آغشته کرده و سپس آن را به زن عقیم می‌دهند تا آن را استعمال نماید که علاوه بر نطفه مقدار زیادی از میکروب‌های مضر موجود در پشم وارد رحم زن می‌گردید؛ اگر آن زن دارای بنیه قوی بود در مقابل میکروب‌ها مقاومت می‌کرد و الا از پا درمی‌آمد و می‌مرد.

این موضوع دکتر جامیسون را به فکر انداخت که به‌وسیله تلقیح مصنوعی و از راه صحیح علمی کار صحرانشینان و جادوگران را به نتیجه برساند و با تکنیک موجود تلقیح مصنوعی زنان را انجام دهد و به‌وسیله آلات مصنوعی و لوله‌آزمایش، نطفه مرد را به رحم زن منتقل نماید تا به این وسیله خانواده‌های فراوانی را که در اثر نداشتن فرزند، به متلاشی شدن تهدید می‌گردیدند نجات دهد. او در این مراحل گاهی به علت بی‌ثمر بودن اسپرم شوهر از نطفه مرد بیگانه استفاده می‌کرد.

پیشرفت‌ها ادامه یافت و با تولد لوئز براون Louise Brown در سال ۱۹۷۸ به دنبال تلاش و موفقیت پروفیسور Steptoe و همکارش Bourn Hall انگلیسی با استفاده از روش لقاح مصنوعی خارج از بدن و انتقال جنین «IVF» امید بیشتری را در دل زوج‌های نابارور پدید آورد (Speroff, ۱۹۹۴: ۷۳۰).

همین پروسه در سال ۱۹۸۰ م در دانشگاه ملبورن استرالیا صورت گرفت و به تولد فرزندی منجر شد (کریم زاده میبیدی، ۱۳۷۵: ۷۶۴). سپس در سال ۱۹۸۱ م در آمریکا به دنبال روش (I.V.F) فرزندی متولد گردید (همان، ۷۶۹). به موجب آمار، تنها در کشور انگلیس در سال ۱۹۸۸ حدود ۹۵۶ کودک از طریق باروری خارج رحمی متولد شده‌اند (Borton, ۱۹۹۷: ۱۰۷) و در یک بررسی انجام‌شده در سال‌های اخیر در آمریکا تاکنون در ایالات متحده آمریکا بیش از چهل هزار سیکل ART انجام گرفته و از آن ۸۷۴۱ مورد وضع حمل شده‌اند (Lobo, ۱۹۹۷: ۷۵۴)، در ایران نیز اولین فرزند (I.V.F) به نام وجیهه قاسمی و عباس زارع در سال ۱۳۶۹ در بیمارستان افشار دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی یزد به دنیا آمدند.

رواج تلقیح مصنوعی در انگلستان و هجوم زنان بی‌فرزند به بیمارستان‌های لندن موجب شد که موضوع تلقیح مصنوعی در بین مجلس عوام انگلستان مطرح، وزیر بهداشتی استیضاح و دولت تخطئه گردد. علت مخالفت مجلس این بود که چرا این‌گونه افراد مانند اطفال قانونی، طبیعی و شرعی به ثبت می‌رسند و شناسنامه برای آن‌ها صادر می‌شود. با وجود اعتراض‌های مذکور از تلقیح مصنوعی جلوگیری نشد و امروزه در انگلستان اطفال ناشی از تلقیح مصنوعی به‌طور چشم‌گیر مشاهده می‌گردد.

در پاره‌ای از کشورها تلاش بر این بود که از اشاعه این رویه غیرطبیعی جلوگیری به عمل آید. در کشور ایتالیا و در شهر واتیکان، پاپ رهبر کاتولیک‌های جهان تلقیح مصنوعی را تحریم کرد؛ ولی بعضی از کشورهای اروپایی و آمریکایی تلقیح مصنوعی را مباح دانستند. امروزه در ممالک متحده آمریکا با وجود مخالفت‌های فراوان، تلقیح مصنوعی رواج دارد و پزشکان فرانسه در صورت توافق زن و شوهر اقدام به تلقیح مصنوعی می‌نمایند.

در احکام اسلام، موضوع تلقیح مصنوعی به ترتیبی که امروز از جهت علمی و عملی مطرح است، سابقه نداشته است؛ بنابراین، عنوان «تلقیح مصنوعی» را در متون و منابع اسلامی و در اخبار و احادیث صدر اسلام نمی‌توان یافت تا به صورت منصوص مستندی در تأیید یا رد آن ارائه کرد؛ ولی در زمینه حامله شدن زن از زن دیگر به وسیله مساحقه و همجنس بازی که بعضاً این عمل باعث حامله شدن زن مورد مساحقه می‌شده و همچنین در زمینه عمل ناشی از تفخیز که سبب حامله شدن زن می‌گردد مصادیق و احکامی را می‌توان ارائه کرد که با تلقیح مصنوعی مشابهت دارد.

از جمله این احادیث این است که ابا جعفر و ابا عبدالله علیهما السلام می‌گفتند: «بینا الحسن بن علی (ع) فی مجلس امیر المؤمنین (ع) اذا أقبل قوم فقالوا: یا ابا محمد أردنا أمیر المؤمنین (ع). قال: و ما حاجتکم؟ قالوا: أردنا أن نسأله عن مسألة. قال: و ما هی تخبرونابها. قالوا: امرأه جامعها زوجها فلما قام عنها قامت فوخت علی جاریه بکر فساحتها فألقت فیها فحملت، فما تقول؟ فقال الحسن (ع) أنه یعمد الی المرأه فیؤخذ منها مهر الجاریه البکر ... و ینتظر بالجاریه حتی تضع ما فی بطنها و یرد الی أبیه صاحب النطفه ثم یجلد الجاریه الحد...» (نجفی، ج ۱۴۰۱، ق: ۳۹۶).

حضرت امام حسن در مجلس پدرش حضرت علی (ع) حضور داشت که عده‌ای وارد شدند و می‌خواستند مسئله‌ای را از حضرت علی (ع) سؤال کنند، به علت عدم حضور آن حضرت در مجلس، مسئله در نزد امام حسن (ع) مطرح گردید و آن مسئله چنین بود که مردی با زن خود جماع کرده است و زن در همان حالت با دختر باکره‌ای مساحقه نموده و در نتیجه این عمل نطفه از رحم زن وارد رحم دختر گردیده و دختر حامله شده است تکلیف چیست؟

حضرت امام حسن (ع) فرمودند که مهر دختر باکره را از زن باید گرفت و به دختر داد ... و پس از آن که طفل متولد گردید باید این طفل به صاحب نطفه تحویل شود و دختر مزبور را باید تازیانه زد.

۱-۴: گفتار چهارم: روش‌های درمان ناباروری

نازایی به عدم حاملگی زن پس از یک سال نزدیکی مستمر زوجین بدون استفاده از روش‌های پیشگیری از حاملگی اطلاق می‌گردد. این بیماری با توجه به مشکلات روحی و روانی حاصل از آن در بین زوجین، یکی از مشکلات عمده خانواده‌ها محسوب می‌شود. علل نازایی شامل عوامل مختلفی از جمله نقص در تولید اسپرم توسط مرد، اختلال در کیفیت و تعداد اسپرم، اختلال در خروج اسپرم و انزال (قطع نخاعی)، ناتوانی اسپرم در رسیدن به لوله‌های رحم، عدم تولید تخمک توسط زن، اختلال در لقاح تخمک با اسپرم، اختلال در انتقال جنین از لوله رحم به رحم، اختلال در رحم برای لانه‌گزینی جنین و اختلال در نگهداری جنین توسط رحم (سقط‌های مکرر) می‌باشند.

بر اساس نوع علل، درمان‌های مختلفی از جمله I.U.I, I.V.F, Z.I.F.T, G.I.F.T, I.C.S.I انجام می‌شود. معمولاً در تمام موارد فوق به منظور تولید تخمک بیشتر توسط زن از داروهای محرک تخمک‌گذاری استفاده می‌شود. منی گرفته‌شده از مرد نیز پس از شستشو آماده‌سازی در تکنیک‌های فوق مورد استفاده قرار می‌گیرد.

در ذیل به تعریف موارد فوق می‌پردازیم.

۱- روش باروری در داخل رحم (I.U.I)^۱

منی مرد را پس از گرفتن و شستشو و آماده‌سازی، در هنگام تخمک‌گذاری وارد دستگاه تناسلی زن (معمولاً داخل در حفره رحم) می‌نمایند. به این روش در صوت استفاده از اسپرم شوهر A.I.H^۲ و در صورت استفاده از اسپرم بیگانه A.I.D^۳ گفته می‌شود که این روش تلقیح مصنوعی نامیده می‌شود.

۲- روش باروری در لوله‌آزمایش (I.V.F)^۴

اسپرم مرد و تخمک زن را گرفته و در محیط آزمایشگاه در مجاورت یکدیگر قرار می‌دهند تا لقاح انجام شود

^۱. Intra Uterine Insemination.

^۲. Artificial Insemination by Hosband

^۳. Artificial Insemination by Doner

^۴. In Vitro Fertilization

و پس از دو روز، جنین حاصله را وارد حفره رحم می‌نمایند.

۳- روش زیفت (Z.I.F.T)^۱

اسپرم مرد و تخمک زن را گرفته و در محیط آزمایشگاه در کنار یکدیگر قرار می‌دهند تا لقاح صورت پذیرد و سپس جنین تشکیل شده را درحالی که هنوز تکثیر سلولی شروع نشده است به داخل لوله رحم انتقال می‌دهند.

۴- روش گیفت (G.I.F.T)^۲

اسپرم مرد و تخمک زن را گرفته و سپس آن‌ها را همراه باهم وارد لوله رحم می‌کنند تا هم لقاح هم رشد جنین به‌طور طبیعی در داخل لوله رحم انجام شود.

۵- روش (I.C.S.I)^۳

به دلیل اینکه اسپرم قادر به نفوذ ورود به تخمک نمی‌باشد به‌وسیله دستگاہ ویژه‌ای یک اسپرم را وارد تخمک کرده و لقاح به‌طور مصنوعی در محیط آزمایشگاه رخ می‌دهد و دو روز بعد از رشد جنین، آن را به داخل رحم منتقل می‌نمایند. لازم به ذکر است که مراحل اخذ تخمک و اسپرم از طریق مجاز انجام می‌گیرد (غفاری، ۱۳۷۷: ۱۵).

بنابراین با توجه به مطالب گفته‌شده تلقیح مصنوعی^۴ خود شامل انواع روش‌هایی است که در آن‌ها تمام مایع منی یا اسپرم بعد از آمادگی یا پرورده شدن (processed sperm) در قسمت‌های مختلف اندام تناسلی زن قرار می‌گیرد و بدون نزدیکی جنسی، امکان برخورد اسپرم و اووسیت را فراهم می‌کند. این شیوه شباهت زیادی به تولیدمثل طبیعی دارد. قرار دهی کل مایع منی در داخل واژن به‌عنوان روش درمان نازایی از مدت‌ها قبل مورد توجه قرار گرفته (کریم‌زاده میبیدی، ۱۳۷۵: ۷۷۵) و در حال حاضر، جز در مورد اختلال شدید کارکرد جنسی از قبیل هیپوسپادیاس، انزال برگشتی، ناهنجاری‌های نعوظ و اختلال وضعیت روحی - اجتماعی که مانع از نزدیکی جنسی می‌شود، مورد استفاده قرار نمی‌گیرد. در حال حاضر شایع‌ترین نوع تلقیح مصنوعی، تلقیح داخل رحمی، یعنی استفاده از اسپرم پرداخت‌شده (نه کل مایع منی) از شوهر (همولوگ)^۵ یا بیگانه (هترولوگ)^۶ است (همان: ۷۲۰).

تلقیح مستقیم منی به داخل رحم افزون بر آنکه موارد کمی را شامل می‌شود، موفقیت کمی نیز در درمان ناباروری دارد. این روش تنها در مواقعی که عوامل فیزیکی یا روانی مانع از وارد شدن اسپرم به محیط واژن می‌شوند، مؤثر است. امروزه به‌جای منی، از اسپرم شسته درروش تلقیح به داخل رحم (I.U.I) استفاده می‌شود.

^۱. Zygote Intra Fallopan Transfer

^۲. Gamete Intra Fallopan Transfer

^۳. Intra Cytoplasmic Sperm Injection

^۴. Artificial Insemination

^۵. AIH=Artificial Insemination by Hosband

^۶. AID=Artificial Insemination by Doner